

IRRACIONALITAT, RACIONALITAT I TRANSRACIONALITAT EN EL PENSAMENT DE JOAN MASCARÓ FORNÉS

Joan Miquel Mut Garcia

RESUMEN: En aquest article l'autor descriu les idees següents de Joan Mascaró i Fornés relacionades amb el coneixement i la raó:

Descripció de la teoria dels tres ulls del coneixement (coneixement sensorial, coneixement racional i coneixement transracional) de Ken Wilber com a marc de comprensió i sistematització dels conceptes emprats per Mascaró.

Llum com a metàfora mascaroniana del coneixement transracional lligat a l'experiència mística, que a la vegada està relacionada amb les experiències emocionals i estètiques.

El coneixement irracional lligat, amb el fanatisme, al mite.

El paper de la raó com a discriminador entre el coneixement irracional i el coneixement transracional.

Descripció de la impotència de la raó per assolir l'aprehensió dels aspectes emocionals, estètics i espirituals de l'experiència humana. Crítica al cientisme, la fe cega en les possibilitats de la ciència: no és més que una forma de mite, el mite de la ciència com a potencialment omniscient i potencialment omnipotent per resoldre tots els problemes humans.

ABSTRACT: In this article, the author explains the following ideas of Joan Mascaró Fornés about knowledge and reason:

Description of the theory of the three eyes of knowledge (sensorial knowledge, rational knowledge and transrational knowledge) by Ken Wilber as a frame for understanding and to systematise the Mascaró's concepts.

«Light» as a metaphor of the transrational knowledge which is joined with the mystic experience, which at the same time is bound to the emotional and aesthetic experiences.

Irrational knowledge as fanaticism and myth.

The role of reason as discriminator between irrational knowledge and transrational knowledge.

Description of the inability of reason to understand the emotional, aesthetic and spiritual aspects of the human's experience. Critics to scientism, to the blind faith in the science's possibilities: this is another kind of myth, the myth of the science as potentially omniscient and potentially omnipotent for solving all the human problems.

a) Breu notícia de la figura de Joan Mascaró

«Si la ciència és una, la religió ha de ser una.
La Ciència es basa en l'experiment,
la religió s'hauria de basar en l'experiència.»¹

Joan Mascaró Fornés (1897-1987), filòleg, orientalista, traductor..., va néixer al poble mallorquí de Santa Margalida i després d'una llarga carrera va arribar a ser professor d'anglès, a pesar que no era la seva llengua materna, i de llengües orientals a la Universitat de Cambridge. El seu prestigi i fama deriva sobretot de la seva tasca com a traductor d'obres espirituals hindús i budistes des de les seves llengües originals, sànscrit i pali, a l'anglès.

Fent un recorregut ràpid per la seva obra, ens adonam tot d'una que totes les seves obres importants estan lligades al pensament oriental i a l'espiritualitat. En primer lloc, trobam la compilació de fragments de caire espiritual, provinents de totes les èpoques i tradicions espirituals, la qual, en honor a l'esperit de Sant Joan de la Creu, va anomenar: *Lamps of Fire* (1958). D'altra banda, trobam les ja esmentades traduccions des del sànscrit i pali a l'anglès: *The Himalayas of the Soul* (consistent en una selecció dels *Upanishads* realitzada l'any 1938), *The Bhagavad Gita* (1962), *The Upanishads* (1965) i *The Dhammapada* (1973). Les traduccions han estat, des de la seva publicació, objecte de polèmica pel fet d'ajustar-se poc a la lletra, ja que la seva intenció, més que la de presentar rigor i puresa filològica, fou sempre la de transmetre l'esperit, la poesia de les obres originals a la traducció; com ell mateix comenta: «És la lluita constant entre la lletra que mata i l'esperit que dona vida.»² Mascaró estava més preocupat per intentar transmetre el sentit poètic de les obres originals que no pel rigor filològic i erudit de les traduccions; aquesta actitud ja ens dona un indicador què era allò que considerava realment important —la poesia entesa com a expressió del sentit espiritual, d'allò que és inefable..., i què secundari —les paraules, el coneixement erudit, l'acumulació de coneixements... Totes aquestes obres són precedides d'introduccions redactades per Mascaró, que constitueixen vertaderes introduccions a l'espiritualitat, a la filosofia oriental i, com no podria ser d'altra forma, al seu pensament.

A més de les obres principals, podem trobar informació sobre el seu pensament a la seva nombrosa correspondència, als seus articles (vegeu bibliografia), així com a l'obra *La creació de la Fe* (1993). Mascaró escrigué uns seixanta quaderns que contenien pensaments en forma d'aforismes de caire, sobretot, espiritual; amb la intenció de fer-ne una selecció que havia d'ocupar cent planes. Aquesta obra havia de ser la culminació de la seva vida i obra, un company permanent per a la vida del recercador espiritual. Dissortadament morí abans de poder-la finalitzar. La versió publicada per Ed. Moll és una selecció realitzada per la vídua i el seu deixeble William Radice; i ens dona un indicador quina era l'actitud vital de Mascaró. Malgrat el seu indubtable valor, mai no podem tenir accés a la selecció que hauria fet ell mateix en persona. Malgrat aquesta circumstància, emprarem aquesta obra com a font per al present treball, ja que, malgrat

¹ Mascaró (1993: 45).

² Mascaró (1965: 10). Per a més informació sobre la polèmica de les traduccions de Mascaró vegeu l'article d'Oscar Pujol a López/Mas (1997: 197).

que desconeguem la prioritització mascaroniana, constitueix una síntesi del seu pensament.

«100 pàgines escrites amb paraules clares serien un amic per la vida.»³

b) Introducció: la teoria dels tres ulls del coneixement

«Hi ha observació interior i experiment
i observació exterior i experiment.
De la primera ve la poesia,
la visió espiritual i tots els valors humans;
de la segona, la ciència i la tecnologia.»⁴

Abans de començar a analitzar la concepció de racionalitat a l'obra de Joan Mascaró, convé presentar una sèrie de definicions que ens serviran per classificar el seu pensament d'una forma més acurada. Amb aquesta finalitat, seguirem l'exposició que presenta Ken Wilber al seu llibre *Los tres ojos del conocimiento* (1983),⁵ on desenvolupa la teoria que postula l'existència de tres formes d'aprehendre la realitat, allò que, parafrasejant sant Bonaventura, anomena: *ull de la carn*, *ull de la ment* i *ull de la contemplació*; o també d'acord amb Hug de Sant Víctor: *cogitatio*, *meditatio* i *contemplatio*. Per al nostre petit recorregut per la concepció mascaroniana de coneixement, aquesta classificació ens servirà per poder sistematitzar i classificar els conceptes que emprà Mascaró i facilitar-ne la comprensió al lector.

L'*ull de la carn* és el que ens permet percebre els objectes del món exterior en l'espai i el temps, és el coneixement sensorial. Sant Bonaventura considerava que qualsevol coneixement havia de consistir en una *illuminatio*. Curiosament, la metàfora que emprà Mascaró en parlar del coneixement transcendent (*jñana*) és precisament *Llum*. El coneixement sensorial, l'*ull de la carn*, o en terminologia mascaroniana, *la llum dels sentits*, és per a sant Bonaventura una *illuminatio* exterior i inferior. *Exterior*, perquè prové de l'exterior de l'home, la percebem com una «segregació» d'alguna cosa aliena a nosaltres, i *inferior*, perquè està allunyada de la transcendència, de la Realitat Suprema. El món sensorial és qualificat aquí com a *inferior* al món mental i al món transcendent.

L'*ull de la raó* és una *illuminatio* interior que ens permet arribar al coneixement lògic, matemàtic..., en dues paraules: el coneixement *a priori* kantianà. El domini mental inclou però transcendeix el domini sensorial. No tot el coneixement prové del món sensorial, el coneixement matemàtic és, en paraules de Wilber, apriorístic i transempíric; la llum de la raó està més enllà de la llum dels sentits. Cada ull té un àmbit d'aplicació on pot arribar a aprehendre el tipus de coneixement per al qual està preparat, cada ull té un objecte diferent.

El *coneixement científic* constitueix una simbiosi entre el coneixement sensorial i el coneixement lògic: la metodologia de la ciència i tota la sistematització sobre la teoria del coneixement científic són aplicacions de la racionalitat al coneixement empíric.

³ Mascaró (1993: 99).

⁴ Mascaró (1993: 5).

⁵ Planes 13 i següents.

Només la raó pot rompre les percepcions de l'empirisme ingenu, que veu la terra plana, i només l'experiència pot rompre les deduccions de la raó ingènua, que pensa que els objectes més feixucs cauen a major velocitat que els més lleugers. Wilber, citant Whitehead, comenta el fet que la ciència va tenir com a origen un moviment *antiracional*, s'inicià com un moviment antiintel·lectual, com un retorn a l'observació dels fets purs.⁶ Resulta, però, evident que les percepcions pures, sense la intervenció de la raó com a factor sistematitzador, no permeten arribar a cap coneixement coherent. En tota metodologia científica l'ús de la raó resulta imprescindible; les formes de mesura, el plantejament d'hipòtesis, expressió de teories o lleis, etc., no són neutres ni independents de la raó.

En una altra dimensió, podríem demanar-nos si l'avanç del coneixement científic seria possible usant exclusivament l'ull de la carn i l'ull de la raó. Mascaró ens diria: «Si usam el pensament tot sol, només tindrem pensaments més complicats.»⁷ La raó és incapaç d'autotranscendir-se. L'atzar i la intuïció transracional tenen un paper clau a l'hora de plantejar la possibilitat d'un canvi de paradigma científic. A la vista del treball de T. S. Kuhn⁸ sobre les revolucions científiques, resulta poc plausible pensar que sigui possible que el funcionament lineal de la raó en interacció amb la percepció del món exterior, i sense la intervenció de l'atzar i de la intuïció, puguin ser realment el motor del progrés científic. També postula que cada paradigma constitueix una «visió» del món, el paradigma «il·lumina» la percepció de la realitat més enllà del contingut racional, constitueix un model mental d'interpretació de la realitat. Però aquestes consideracions no són l'objectiu d'aquest article.

El coneixement que deriva de l'ús de l'ull de la carn o de l'ull de la raó pot estar subjecte a error, però sempre estarà més enllà de l'irracionalisme, el mite i la superstició. Per al nostre objectiu, aquests tipus, els anomenarem com a coneixement *racional*, ja que, a pesar de la seva no-infal·libilitat, estan subjectes a la crítica i avaluació de la raó. Al contrari, emprarem també la categoria *irracional* en referència a tot pseudoconeixement que accepta continguts de forma acrítica, perquè deriven del costum, de l'autoritat, etc. La defensa del «coneixement» irracional implica que, en cas de col·lisió amb continguts racionals, es desqualifiqui automàticament la raó, només, pel fet d'anar en contra de la «Veritat», la veritat de l'autoritat. Com ja veurem, Mascaró destacava com a característica de la irracionalitat, la seva intransigència, el fanatisme que es deriva de la seva posició.

Però no s'acaba aquí la possibilitat de coneixement. A més del coneixement irracional i del coneixement racional, trobam en l'obra de Mascaró allò que, en terminologia de Wilber, podem anomenar *coneixement transracional*. Tal vegada, des del punt de vista de la *Crisi de la Raó*, serà l'aspecte del coneixement més interessant d'analitzar. De la mateixa forma com l'ull de la ment és transsensorial, l'ull de la contemplació és transracional, transcendeix el coneixement sensible i el coneixement racional, en paraules de Wilber: «*El ojo de la razón es transempírico, pero el ojo de la contemplación es transracional, translógico y transmental.*»⁹ *La Crítica de la Raó Pura*

⁶ Wilber, K. (1983: 19).

⁷ Mascaró (1993: 69).

⁸ Vegeu bibliografia.

⁹ Wilber, K. (1983: 17).

no és més que la crítica de l'intent d'assolir el coneixement transracional mitjançant la raó: la raó és incapaç d'aprehendre l'Absolut. Qualsevol intent d'arribar al coneixement transcendent mitjançant l'ull de la ment ens duu a la paradoxa: allò que s'afirma en un moment determinat es pot negar a continuació sense caure en l'absurd. De fet, l'obra de Kant constitueix una delimitació de les possibilitats de l'ull de la ment des de les possibilitats de la simbiosi de l'ull de la carn i l'ull de la ment que constituïa la situació del seu temps; de l'optimisme cec sobre les possibilitats del progrés científic.

Per finalitzar aquesta breu introducció citarem la crítica que fa Wilber —i que després trobarem en Mascaró— al cientisme. Els èxits de la ciència varen conduir a unes expectatives exageradament optimistes sobre les possibilitats de progrés de la simbiosi empirisme-raó, de la racionalitat positivista. Tota l'esfera dels sentiments, del valor, de la qualitat; d'allò que podem anomenar en sentit estricte *humanisme*, queden fora de les possibilitats d'explicació de la ciència. En un altre nivell, el mateix s'ha de dir del que podem anomenar coneixement transcendent, si és que podem dir que existeixi. En terminologia kantiana, una cosa és criticar la possibilitat d'aprehensió d'aquest tipus de coneixement per part de la raó pura i un altre de molt diferent és negar l'existència d'aquesta Realitat: *Déu existeix* o *Déu no existeix* són afirmacions que des del punt de vista de la percepció sensorial, de la raó o de la ciència no tenen cap tipus de valor, són irracionals, perquè estan més enllà de la raó, que no vol dir que siguin antiracionals, ja que no tenen perquè anar contra la raó.

Resumint les categories expressades, podem trobar coneixement: *l'antiracional* —oposat a la raó—, *l'irracional* —obviant l'existència de la raó, però que molt sovint condueix a l'antiracionalitat—, el *sensible* —derivat de la percepció sensorial—, el *racional* —basat en la raó pura—, el *científic* —en simbiosi entre sensible i racional— i el *transracional* —que seria el situat més enllà de la raó.

Mascaró és conscient de la impotència del llenguatge per expressar l'experiència del Transcendent, però considera que la poesia és un dels mitjans que ens poden acostar a l'aprehensió d'allò que és inefable, la poesia ens pot mostrar l'aroma, el sabor d'allò que és més enllà de les paraules:

«Tenim el llenguatge de la prosa i el llenguatge de la poesia per expressar idees científiques i poètiques, però no tenim cap llenguatge per expressar la més alta experiència espiritual.»¹⁰

c) La metàfora de la Llum com a coneixement transcendent (*vidya*)

«La bellesa, la bondat i la veritat són llum:
la illetgesa, el mal i la falsedat són fosc.»¹¹
«El cervell és el meu instrument de pensament.
Sent que el meu cervell és el meu servent.»¹²

¹⁰ Mascaró (1993: 78).

¹¹ Mascaró (1993: 4).

¹² Mascaró (1993: 78).

Mascaró, molt en línia de les expressions dels místics de tots els temps i tradicions, emprava la metàfora de la Llum, com a símbol del que anomenam coneixement transracional. De fet, la paraula sànscrita *vidya*, que es tradueix per coneixement, ciència, doctrina, disciplina, etc.,¹³ té la mateixa arrel que la catalana *veure* i, la visió està lligada amb la llum. El concepte *Vidya* no té, però, el sentit de ser una mera acumulació de coneixements racionals, té un caire existencial, és una llum que transforma la percepció de la Realitat. Aquest sentit queda clarament expressat en analitzar el seu oposat: *Avidya* és ignorància, és incapacitat de *veure* la vertadera realitat, és creure que el món il·lusori (*maya*) és la realitat. *Avidya* no és, doncs, un terme neutre, és una il·lusió contrària a la percepció correcta de l'autèntica Realitat, un engany que ens fa creure que allò que se'ns presenta davant nostre mitjançant percepcions sensorials o mentals és Real.

La metàfora mascarònica del coneixement real, del coneixement transracional, rep els noms de Llum, Visió, Fe, Imaginació Creadora.

Ara bé, de quin tipus de coneixement parlem? Mascaró ens diria del de «conèixer» l'Esperit, la Realitat que rep infinitat de noms: *Brahman*, Déu, l'Absolut, etc. Ja a la introducció al llibre de poemes de Keats (1955) selecciona un fragment dels seus poemes al qual es presenta l'equivalència entre Veritat i Belleza i quina era la importància que donava al coneixement transracional per a la vida de l'home:

«Belleza és veritat; veritat, belleza —això és tot
el que saps en la terra, i tot el que necessites conèixer.

[...] Veure la bellesa de la natura i de l'art és veure la veritat de l'art i de la natura, i veure la bellesa de l'univers és veure la veritat de l'univers.»¹⁴

Com hem pogut comprovar, la metàfora del coneixement com a visió, com a *illuminatio*, és evident. A més, el coneixement que considerava com a realment important per a l'home és el coneixement transracional. El coneixement que té sentit des de l'aspecte emocional —el sentiment de bellesa— i la percepció de bellesa resulta un indicador d'haver assolit la visió de la Veritat. Emoció de Belleza i coneixement autèntic són per a Mascaró inseparables i, és més, la profunditat de l'emoció que ens provoca l'aprehensió de l'objecte de coneixement indica la profunditat del coneixement. En aquesta dimensió, el coneixement sublim, el coneixement de l'Absolut només pot ser assolit mitjançant la unió amb Ell, que és la percepció de la Belleza absoluta i de l'absoluta joia.

«Un dels missatges dels Upanishads és que l'Esperit només pot ésser conegut a través de la unió amb Ell, i no pel simple aprenentatge. Pot qualsevol quantitat d'aprenentatge fer-nos sentir amor, o veure la bellesa o escoltar la “melodia silenciosa”?»¹⁵

La unió a què es refereix Mascaró no és més que l'estat de Ioga, l'estat d'aprehensió de la Realitat Suprema a través de la unió mística. A la introducció a *Llànties de foc*, Mascaró sembla que empra la mateixa terminologia que sant Bonaventura i que podem

¹³ Panikkar, R. (1997: 131).

¹⁴ Mascaró (1955: 5).

¹⁵ Mascaró (1938: 16).

rastrejar en totes les expressions del fenomen místic: «Lavors ell sap que no pot conèixer amb la ment allò que només pot ser vist amb l'esperit [...] I comprèn les paraules no amb el seu pensament lògic, sinó amb tota la seva ànima.»¹⁶

Nogensmenys, Mascaró no reserva la possibilitat de coneixement transracional, de l'aprehensió espiritual al fenomen de la mística. El sentiment estètic o l'amor desinteressat —del qual podríem fer una comparació fenomenològica amb l'amor diví lligat a la mística— entre d'altres, són esferes de la realitat humana que transcendeixen l'explicació racional, però que, malgrat això, són reals. Així ho expressa a l'article *Una estrella de l'orient. Un comentari sobre el Bhagavad-Gita*:

«La llum de la raó superior és també la llum de Déu. Però res no pot ésser més lluny de l'esperit del Gita que una concepció de la vida merament intel·lectual [...] El botànic i el poeta poden mirar la mateixa flor, però el poeta no la veu només amb la ment: la veu amb el cor. I així Wordsworth pogué dir: "To me the meanest flower that blows can give me thoughts that do often lie too deep for tears" (Per a mi, la més humil flor que floreix em pot donar pensaments que són més enllà de les llàgrimes). Abans de tenir gramàtica hem de tenir paraules vives, i abans de tenir teologia hem de tenir experiència espiritual: abans de tenir una interpretació de la vida hem de tenir vida.»¹⁷

Ens podem acostar a una flor com un florista, considerant-la com un objecte de transacció econòmica; com un científic, analitzant-la, o com un poeta, aprehent-ne la bellesa. Les tres actituds són vàlides, però la del poeta és la que més s'acosta al sentit de la Vida, al sentit de l'amor a la vida.

En relació amb l'amor, el seu amic i mestre, Joaquim Xirau, ja expressava en la seva obra *Amor y Mundo* (1940) la consideració que una vida sense amor és una vida sense sentit, una vida grisa, una vida que no pot rebre la qualificació «d'humana». L'amor transforma la percepció de la realitat i canvia el seu sentit. Així expressà Mascaró l'efecte transformador de l'amor en una carta a Carles Pi Sunyer de l'any 1941:

«Els déus. Brahman, Allahs, Déus són visions poètiques. El que no pensen és que la visió poètica és una realitat tan real com la visió normal però més elevada. Quan un home il·lumina la dona estimada amb el resplendor del seu amor, veu en ella un àngel i no una dona: i quan, després de la il·lusió, ve la dona normal, així com la veuen els altres, quina de les dues dones és més real? La primera: és una realitat més elevada [...] En realitat, tal vegada les dues visions són necessàries. Del món de l'Esperit hem de davallar al de la realitat de cada dia, i del món de cada dia hem de pujar envers el món de l'Esperit. Tot home espiritual accepta la primera proposició; però gairebé cap home materialista no accepta la realitat de l'Esperit...»¹⁸

Trobam també aquí la crítica de Mascaró al dogmatisme. En aquest cas ens parla del dogmatisme del materialisme contrari a la possibilitat d'aprehensió o existència de cap cosa situada més enllà de l'experiència ordinària. A l'altre costat del dogma materialista, existeixen dogmes de fe relatius a Déu, però, si no han estat experimentats, «vists» directament per l'home, no tenen gens de valor. No podem pretendre imposar conceptes

¹⁶ Mascaró (1958: 10).

¹⁷ López/Mas (1997: 72).

¹⁸ Sunyer/Mascaró (1994: 31).

des de *l'ull de la ment* a *l'ull de la contemplació*, són àmbits diferents: o percebem la *Llum* de l'inefable o no la percebem. Si la *contemplatio* —considerada com a habilitat potencial— no està suficientment desenvolupada, la fe autèntica no pot existir, és una imposició mental, es converteix en fanatisme. De la mateixa forma, l'ateisme no és més que un altre tipus de dogmatisme: la impotència per aprehendre el Suprem es converteix en sinònim de la negació de la seva existència, aquesta negació és un altre tipus de fanatisme o de superstició, la raó no pot arribar ni a l'aprehensió de l'existència de Déu, ni tampoc a l'aprehensió contrària. L'actitud correcta del que no hi arriba seria la de Wittgenstein: «D'allò que no es pot parlar, val més callar.»¹⁹ La defensa de l'existència o de la inexistència de Déu, com a construccions de l'ull de la raó, tenen el mateix valor, és a dir: cap. Només l'aprehensió transracional pot donar sentit a l'actitud davant el Suprem. Aprofundirem després en la diferència que estableix Mascaró entre fe i fanatisme.

d) El coneixement irracional (*avidya*)

«La matèria és una il·lusió.»
«Només l'Esperit és real. La resta és aparença.»
«Els fets són molts, però la veritat és una.»²⁰

Ja hem vist que *avidya*, la ignorància existencial, té un caire metafísic, és la incapacitat de *veure*, d'aprehendre la Realitat que s'amaga davall la il·lusió del món sensible. Dins allò que anomenam coneixement irracional queden inclosos el mite, la fantasia, el fanatisme. En un context més extrem lligat al *darshana* indi *Advaita Vedanta*,²¹ el món sensible és una il·lusió (*maya*) i l'única realitat és *Brahman*, l'Absolut, al qual només es pot arribar en un procés de negació i silenci. Creure que el món sensible és real és *avidya*; en canvi el savi diu *neti, neti* (no és això, no és això). És a dir, arribam a *vidya* (al coneixement real) a través del desvelament de la ignorància (*avidya*), d'apartar el vel de la il·lusió. Així en un sentit limitat *avidya* seria la ignorància, tot allò que no pot rebre el qualificatiu de coneixement; en el sentit del *Vedanta*, qualsevol idea sobre la realitat que no sigui afirmar que tot és *Brahman* i que fora d'ell només existeix il·lusió, seria *avidya*: només el coneixement *transracional* pot ser considerat coneixement. El coneixement derivat de l'ull de la carn, de l'ull de la raó i el coneixement científic no són reals, oculten la Realitat transcendent.

Seguint amb la línia de Wilber, intentar aplicar l'ull de la carn o l'ull de la ment per conèixer el transcendent ens duu a la confusió mental, a la ignorància. Cada «ull» té el seu àmbit d'aprehensió potencial: pretendre demostrar, emprant la raó, l'existència o la

¹⁹ Wittgenstein, L. (TLP, n. 7).

²⁰ Mascaró (1993: 21).

²¹ *Darshana* en sànscrit vol dir «visió», però aquí es refereix a un dels sis sistemes (*darshanas*) del pensament ortodox hindú. *Advaita Vedanta* és una subdivisió del *Vedanta* (allò que ve després dels *Vedes*) de caire monista: *Advaita* (no dual). Postula que l'única realitat és *Brahman*, que podem traduir per Déu, l'Absolut, l'Ésser, etc. També postula que l'essència real de l'home (*atman*) és idèntica a *Brahman*, es a dir, pel procés de negació d'allò que no és real en l'home (*neti, neti*) arribam a trobar la Realitat, que no és sinó Déu.

inexistència de Déu ens duu a la il·lusió i al fanatisme, ja que fem un ús inadequat de les eines i els nivells de coneixement.

Mascaró, per parlar-nos del coneixement irracional, empra les paraules: il·lusió, quimera, fanatisme, fosc...; i precisament les enfronta a les que empra per referir-se al coneixement transracional: imaginació, fe, llum...

A la cita següent, que prové de l'article de Mascaró «Clàssics hindús per a lectors anglesos», trobam una primera aproximació a la relació entre irracionalitat, racionalitat i transracionalitat:

«Mentre que el regne de la imaginació i la fe veritables és per damunt de la raó però no és irracional, hi ha una regió irracional per davall de la raó on en comptes de fe trobam superstició i en comptes d'imaginació simple quimera.»²²

e) El paper de la raó com a discriminador entre transracionalitat i irracionalitat

«Si la visió interior és clara podem veure les coses tal com són.
Si no podem veure-hi clarament només veim les ombres de les coses,
no les coses mateixes.»

«Visió sense raó —misticisme quimèric. Raó sense visió —autoengany.»²³

Una vegada que hem definit els nivells de coneixement que Mascaró considerava possibles, hem d'analitzar les relacions entre els quals, i en aquest cas, la raó actua com una frontissa, com el factor que pot ajudar l'home a distingir entre irracionalitat i transracionalitat. Ja hem citat Joaquim Xirau i la seva importància en el pensament mascaronià. A continuació reproduïm un fragment d'una carta que Mascaró li va remetre l'any 1942, en la qual expressa la teoria de les tres regions del coneixement, en què presenta precisament la idea de la raó com a frontissa entre coneixement irracional i coneixement transracional:

«Darrerament he pensat molt en el significat de la imaginació reveladora i creadora. Hi ha un camí pla, una línia recta de pensament matemàtic, raó universal, $4+7=11$, igual per tothom. Damunt hi ha la regió de les intuïcions supremes, de les visions eternes en el temps i en l'espai, de la fe espiritual, de la poesia. Aquesta regió és racional, la raó i el pensament no la pot destruir, sinó que li pot ajudar. És la visió de l'Infinit en la gran varietat de l'espai, de l'Eternitat en un moment del nostre temps. Això és la imaginació reveladora i creadora. Però davall la ratlla plana de la raó matemàtica universal hi ha la regió de la imaginació-il·lusió anti-racional, del fanatisme petit i limitat, de la literatura imaginativa dolenta, del dogmatisme irracional, de les passions no harmonitzades, de les fantasies destructores [...] Tenim així dues regions emocionals: una creadora, i una destructora. En la regió creadora hi ha l'amor. Per això amor, poesia, vida i creació estan interrelacionades. És la regió de la imaginació ajudada del pensament, és la imaginació en llibertat sotmesa a una alta harmonia. En la regió baixa de fantasia, hi ha tots els egoïsmes [...] La regió baixa és egoïsta, i tot egoïsmes és irracional, és fill d'una il·lusió, d'una manca de visió i contacte d'amor amb les supremes realitats.»²⁴

²² López/Mas (1997: 51).

²³ Mascaró (1993: 39).

²⁴ Mir, G. (1998, II: 276).

A més de la teoria de les regions del coneixement i del paper de la raó com a factor discriminador, al final de la cita, també trobam expressada una de les idees clau de la filosofia hindú i budista: la de la insubstancialitat de l'ego, la consideració del jo com qualche cosa irreal i irracional. Com a exemple d'aquesta concepció tan lligada al pensament indi, des del punt de vista del Ioga clàssic, Patanjali als *Yoga Sutras*²⁵ afirma que una de les afliccions que pertorben l'equilibri de la consciència és precisament *asmita*,²⁶ la il·lusió de considerar el jo com qualche cosa real. Com diu Mascaró, el jo és una il·lusió i l'egoisme, per tant, és fruit de qualche cosa irracional, que està per davall la raó. Postula la necessitat de traspassar aquesta situació per trobar el vertader sentit de l'home més enllà de la raó, per damunt aquesta. En aquest sentit de recerca del sentit ètic de l'home més enllà de l'egoisme, el mateix any escrivia a Salvador de Madariaga:

«¿Cómo cambiamos? ¿Cómo transformar nuestro egoísmo en altruismo? [...] ¿Cómo vivir en las altísimas regiones del Espíritu donde hay paz, amor y sacrificio? Estoy ahora navegando en el océano del MahaBharata y parándome en la isla del Gita. Donde hay poesía y sabiduría hay eternidad, y me he formado una teoría propia como andamiaje para construir mi casa. Más o menos es así

Infinito

IMAGINACION CREADORA

Campo de visión poética e intuición de lo bello y lo bueno

Línea de la razón científica

IMAGINACION DESTRUCTORA

Campo del egoísmo

Un Don de Oxford

[...] Por encima de la razón hay fe racional. Por debajo, el fanatismo irracional. La poesía e intuición nos dan algo eterno en nuestro tiempo y espacio. El vuelo espiritual es poesía del Infinito. Poesía y valores espirituales es lo mismo. Nos dan verdades poéticas y espirituales que están más allá de las verdades matemáticas, hijas una y otras de la facultad de síntesis y visión, y de la facultad de análisis y razonamiento. Debajo de la línea hay toda la literatura sin valor creador. La imaginación la defino como "that faculty which most Oxford or Cambridge dons do not possess or only possess in a very minor degree."²⁷

Aquí Mascaró ens introdueix en la seva visió crítica de l'eruditisme, de l'acumulació de coneixements i de paraules que no tenen cap utilitat per superar el sense sentit de la Vida, per orientar l'home per *viure*. A la introducció als *Upanishads* quan es refereix a l'esperit antireligiós de l'espiritualitat autèntica ens fa pensar com li pareixien semblants l'academicisme i la religió organitzada: «Troblem en els *Upanishads* una reacció contra la religió externa [...] És la lluita permanent entre la lletra que mata i l'esperit que dóna vida.»²⁸ Podríem trobar més texts mascaronians criticant l'academicisme, però crec que

²⁵ II. 3.

²⁶ Les altres són: *avidya* (ignorància), *raga* (desig), *dvesha* (aversió) i *abhinivesha* (temor a la mort).

²⁷ Mir, G. (1998, I: 212).

²⁸ Mascaró (1965: 10).

ha quedat ben definit quin era el tipus de coneixement que realment considerava important per a l'home: el que li permetria viure una vida més plena.

Aquesta actitud crítica amb l'academicisme no significa, ni molt menys, que caigués en l'acceptació acrítica d'allò que podríem situar a la vorera oposada del coneixement acadèmic. Així ho expressa en una carta a Maria Solà l'any 1972:

«Jo vaig començar interessant-me per l'ocultisme, teosofia, hipnotisme, astrologia, màgia, i altres coses semblants. Com jo no tenia el sentit crític en els 15 anys —que molts no tenen en els 60—, i no tenia un bon director de seny i visió de poesia espiritual me vaig desorientar en lloc d'orientar-me [...] El valor d'ella [A. Bessant] era polític i social, però no era un valor, crec jo, ni literari, ni d'erudició, ni de poesia. Allà a on no hi ha valor de poesia no hi ha valor espiritual gran, ja que els alts valors espirituals, són almenys valors de bellesa i d'amor, és a dir valors de poesia. A dins les coses indicades [...] hi ha coses interessants però en els nivells més baixos hi ha perills grans per als joves i els vells que no tinguin el sentit crític, el sentit crític de poder distingir l'or del llautó, la poesia bona i vertadera de la imitació baixa, la fe, del fanatisme, l'alta imaginació creadora de la baixa i petita i desorientadora, fictícia, quimèrica, fantasia destructora de tots els alts valors espirituals que sempre són alta poesia.»²⁹

Com a resum, hem vist que als extrems trobam Fe vs. Fanatisme, Visió vs. Il·lusió, Imaginació vs. Fantasia..., però!, com pot ajudar la raó a discriminar irracionalitat de transracionalitat?: «Per llurs fruits els coneixereu.»³⁰ Mascaró ens diu que la Visió i la Fe accepten i són acceptats per la raó, mentre que il·lusió i fanatisme rebutgen i són rebutjats per la raó; la tolerància és l'indicador de la maduresa i congruència de la visió, així com l'exclusió indica la manca de coherència, la por a poder qüestionar els dogmes o mites que suporten la visió del món. Les actituds tancades, intolerants vers la possibilitat de ser qüestionat demostren la manca de solidesa real del coneixement que suporta l'esmentada actitud.

Per finalitzar aquest capítol, vegem el resum que apareix a *La Creació de la Fe* en el qual ens presenta la seva concepció d'imaginació com a oposada a la quimera i la seva relació amb la raó:

«La imaginació és forta i creativa. La quimera és feble i passiva. Una al·lucinació és una quimera poderosa que subjuga la raó. La imaginació és creativa i per damunt de la raó. La quimera és passiva i davall de la raó. Aquesta és també la diferència entre la fe i el fanatisme. La fe és per damunt de la raó. El fanatisme és per davall de la raó.»³¹

f) Incapacitat de la raó i crítica al científisme

«L'univers vist amb el pensament és l'univers de la ciència.
L'univers vist més enllà del pensament és l'univers de la poesia.»³²

«El món necessita una nova religió,
una nova filosofia de la vida
lliure del dogmatisme de la ciència i de la tecnologia
i lliure del dogmatisme de la religió organitzada.»³³

²⁹ Mir, G. (1998, II: 227).

³⁰ Mascaró (1958: 9).

³¹ Mascaró (1993: 68).

³² Mascaró (1994: 54).

³³ Mascaró (1993: 35).

La raó és impotent per aprehendre el coneixement transcendent, així com és incapaç de poder explicar allò que podríem anomenar com a *transracional*: l'amor, el sentiment estètic, l'angoixa, l'experiència espiritual, etc. Com ja hem vist, l'única forma de poder arribar a conèixer aquesta realitat és a través de l'experiència, de la visió, la Llum. A *La Creació de la Fe* trobam una crítica genial sobre la capacitat de la raó: «Amb pensaments tots sols, només podem tenir pensament més complicat. No podem tenir res per damunt del pensament.»³⁴ La raó només es pot moure en la seva dimensió, és impotent per autotranscendir-se, per elevar-se per damunt del seu nivell de funcionament.

En el cas de la Realitat Transcendent, només podem arribar a aprehendre-la mitjançant la unió mística amb el Suprem, l'estat de Ioga. Aquesta aprehensió es realitza a través del significat d'una de les paraules clau del pensament de Mascaró, *el silenci*: «L'Eternitat se sent en el silenci de la contemplació.»³⁵ Com a expressió paral·lela, provinent del Ioga Clàssic, Patanjali, de la mateixa forma que ho expressen els místics de totes les tradicions espirituals, descriu l'estat de Ioga, d'unió mística, com *la cessació dels moviments de la ment*.³⁶ Quan la ment s'atura, quan arribam al silenci mental, llavors l'ànima s'adona quina és la seva essència autèntica, que no és més que la identitat amb *Brahman*. Els *Upanishads* expressen que així arribam a l'estat de Sat-Cit-Ananda: Ser, Consciència i Joia, més enllà de la percepció sensorial i mental, pur ésser, pura consciència, pura joia:

«L'esplendor de l'Infinit és per tot, però les nostres orelles no el poden sentir i els nostres ulls no el poden veure: l'Etern no pot ésser aprehès pels sentits transients ni per la ment transient. Això és bellament expressat en el Taittiriya Upanishad: "Les paraules i la ment van a Ell, però no el troben i retornen. Però el que coneix la joia de Brahman no tem pus".»³⁷

Però, quina és realment la crítica que fa Mascaró a la ciència? Bàsicament en trobam dues: d'una banda, la manca d'humanisme, el materialisme salvatge que rebutja els valors humans i espirituals i que poden conduir l'home a la destrucció. Crítica la posició del cientisme materialista que oblidia l'aspecte més humà de la realitat i la possibilitat de l'existència de qualche cosa espiritual. D'altra banda, critica l'actitud fanàtica del científista que, al·lucinat pels èxits de la ciència, crea una fe cega, que realment és fanatisme, sobre les potencialitats infinites del camí de la ciència, oblidant que el coneixement transcendent i els factors emocionals de l'home son més enllà de la percepció del microscopi i del telescopi. El científista més fanàtic nega la possibilitat d'aprehensions «cognitives» fora del seu àmbit. Mascaró rebutjava qualsevol tipus de fanatisme, fos quin fos el seu origen, per això criticava tant el fanatisme científista com el fanatisme de caire religiós. Així ho expressava en una carta a Gabriel Alomar l'any 1941:

«La seva paraula (de J. Xirau), claror i foc [...] Crec que hi ha valors espirituals eterns. No tenen res a veure amb les coses eclesiàstiques, però se troben en els llibres sagrats de les religions semítiques i hindús [...] els valors espirituals es troben més enllà del pensament

³⁴ Mascaró (1993: 78).

³⁵ Mascaró (1993: 39).

³⁶ Y.S. I. 2

³⁷ Mascaró (1938: 18).

lògic i científic si bé no el contradiuen. La raó és camí, uns dels camins (però). La vida material està enfora de la plena explicació intel·lectual, i la vida espiritual molt més enfora [...] El materialisme científic, filosòfic o polític és el perill més gran que veig en els temps d'ara. Anhels de justícia i veritat i fins i tot d'humanisme il·luminen amb ràpida claror de llamp la fosca d'egoïsmes individuals i nacionals, però sols el Sol de l'altruisme, d'un altre «Jo som» etern, ens ensenya el camí i la fi [...] El gran problema no està en donar vida a coses mortes sinó en trobar la vida de les coses eternes [...] Jo crec més en la visió platònica que en la lògica aristotèlica però sobre tot en les visions de vida espiritual de tots els llibres sagrats.»³⁸

L'any 1942, en una carta a Xirau, mostra la seva crítica a una concepció de la vida sense poesia, a una vida que es mou per davall de la línia de la raó superior, que és fanatisme, sigui erudit o sigui pseudoreligiós. La raó no pot donar sentit a la vida:

«Del Bhakti, o amor que adora, de l'escola d'amor de l'Índia antiga ningú en sap res [a Oxford] ni en volen saber [...] És l'eruditisme realista o més ben dit materialista de tants d'erudits. És el materialisme psicològic destructor de valors, o un dogmatisme tradicional mort que encara domina moltes esglésies, sense perfum ni color, ni poesia, és a dir sense vida espiritual [...] Vaig deixar Oxford per a sempre.»³⁹

Perquè la nostra vida pugui merèixer el qualificatiu de Vida, per superar el sense sentit, o la sense raó de la vida ordinària, és necessari sortir de la presó de la ment ordinària per trobar la Realitat més enllà de les percepcions sensorials i mentals del contingut de la consciència ordinària. D'acord amb els *Upanishads*, si demanam què és la Realitat sempre ens projecten més enllà dels continguts mentals a través de la negació d'aqueixos: la *Realitat és neti, neti* (no és això, no és això). Els savis upanishàdics, com els taoistes i els d'altres tradicions espirituals, rebutjaven la possibilitat que la Realitat pogués ser expressada mitjançant l'ús de la paraula i, per tant, pensada a través de la raó.

«Per un i per tots ve aquest missatge dels savis dels vells temps els quals en silenci amaven a tots. Si l'home modern en el seu orgull els mostrés les meravelles de la ciència, incloent els mitjans de destrucció, ells somriurien i dirien: "Gran és el poder de l'home, però l'Esperit no és això, no és això".»⁴⁰

Per finalitzar, Mascaró ens presenta la racionalitat com una conseqüència del funcionament de la natura: la racionalitat és intrínseca al funcionament del món.

«La natura esdevé racional per un procés d'assaig i error.»⁴¹

g) Conclusió

Mascaró ens parla de tres regions de coneixement, situades en tres nivells: el superior, transracional, que accepta i és acceptat per la raó; el de la raó; i l'inferior que és rebutjat i rebutja la raó. La raó, on incloem el coneixement sensorial, el racional i el

³⁸ Mir, G. (1998, I: 59).

³⁹ Mir, G. (1998, II: 275).

⁴⁰ Mascaró (1938: 22).

⁴¹ Mascaró (1993: 75)

científic, és incapaç d'aprehendre la Realitat Suprema, com tampoc els factors emocionals i estètics de l'ànima humana.

Esquemàticament les tres regions del coneixement queden configurades de la manera següent:

Supraracionalitat	Racionalitat	Irracionalitat
• Saviesa, visió, llum	• Raó	• Quimera, il·lusió, foscor
• <i>Jñana</i>	• <i>Logos</i>	• Mite
• Fe	• Evidència	• Fanatisme, dogmatisme
• Imaginació creadora	• Intuïció	• Fantasia
• Silenci mental	• Ordre mental	• Confusió mental
• <i>Atman=Brahman</i>	• Coneixement científic	• Egoisme irracional

Bibliografia citada

- Gómez de Liaño, Ignacio i altres (1999). *Hinduismo y budismo. Introducción filosófica*. Etnos. Madrid.
- Iyengar, BKS (1993). *Light on the Yoga Sutras of Patanjali*. Harper Collins publishers. New Delhi. 1993.
- Kuhn, Thomas S. (1962). *La estructura de las revoluciones científicas*. FCE. Madrid. 1975.
- López, Gonçal/Mas, Antoni (1997). *Joan Mascaró i Fornés (1897-1987)*. Universitat de les Illes Balears. Balears. Palma. 1997.
- Martín Velasco, Juan (1999). *El fenómeno místico. Estudio comparado*. Editorial Trotta. Madrid. 1999.
- Mascaró i Fornés, Joan (1935). *BhagavadGita*. Cant XI, Universitat. Barcelona.
- 1938. *Himalayas of the Soul*. J. Murray Londres. 1952.
- 1955. *Keats. Poems*. Exemplari Mundi. Palma. 1955.
- 1958. *Llànties de foc*. Ed. Moll. Palma. 1986.
- 1962. *The Bhagavad Gita*. Penguin Books. Londres.
- 1965. *The Upanishads*. Penguin Books. Londres.
- 1973. *The Dhammapada*. Penguin Books. Londres.
- 1993. *La Creació de la Fe*. Editorial Moll. Palma. 1993.
- Mascaró Fornés, J./March Qués. J (1993). *Cartes d'un mestre a un amic*. El Tall. Palma de Mallorca. 1993.
- Mir, Gregori (1998). *Correspondència de Joan Mascaró*. Vol. I i II. Ed. Moll. Palma de Mallorca. 1998.
- Panikkar, Raimon (1997). *La experiència filosòfica de la Índia*. Trotta. Madrid.
- Pi i Sunyer, Carles/Mascaró, Joan (1994). *Correspondència (1939-1951)*. Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals. Barcelona. 1994.
- Rajadhyadsha, N.D. (1986). *Los seis sistemas de la Filosofía India*. Etnos. Madrid. 1997.
- Wilber, Ken (1983). *Los tres ojos del conocimiento*. Kairós. Barcelona. 1991.
- Wittgestein, Ludwig (1922). *Tractus Logico-Philosophicus*. Alianza Editorial. Madrid. 1973.
- Xirau, Joaquim (1940). *Amor y Mundo (y otros escritos)*. Ediciones Peninsula. 1983.